

(בשבת אומרים:) רצה והחליצנו, ה' אלהינו, במצותך, ובמצות יום השבת הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך, לשבת בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך, וברצונך הניח לנו, ה' אלהינו, שלא יהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. והראנו, ה' אלהינו, בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים עיר קדשך. כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות.

אוי"א יעלה ויבוא: עיין לעיל בתפילת שחרית.

ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו. ברוך אתה ה', בונה ברחמי ירושלים. אמן!

כמו שהברכה הראשונה של ברכת המזון מלמדת אותנו, שכל ההווה שלנו "מתת אלהים הוא", וכמו שהברכה השנייה מוכיחה, שגם כל העבר הוא מעשה פעולותיו. נראה גם כן שהברכה השלישית, "בונה ירושלים" באה להודיע, שאף כל העתיד, אף זה שיהיה בזמנים מופלגים ביותר עד אחרית הימים, כל שיחורש בגדולות של הכלל ושל הפרט, ביד ה' הוא ותלוי אף ורק ברצונו. משום כך יש לברכה זאת אופי של תחינה ובקשת רחמים לקראת העתיד.

תוכנה של בקשה זו על עתיד ברוך ומוצלח, הותאם במהלך ההיסטוריה חמדי לתנאי הזמן האקטואליים. בימי דוד המלך התפללו על ברכה מן השמים לקיומן של ישראל וירושלים. בימי שלמה בנו צורפה גם הבקשה למען קיום, "הבית הגדול והקדוש" של ה', וכן קיום המשך מלכות בית-דוד (עיין טור, סי' קפח). באופן זה מתבאר סדר הדברים בתחילת ברכתנו: ישראל, ציון, מלכות בית-דוד ובית-המקדש. בתקופה מאוחרת יותר, אחרי חורבן הבית, כשישראל נפוצו בארצות הגולה, נשתנה תוכנו של הבקשות. עתה הן ביקשו לשמור על קיומו של ישראל ועל כך שישבו לארצו. כך קיבלה הברכה אופי של "נחמה", והיא נקראת גם בשם זה (ברכות מח ע"ב, דברי רש"י שם): "בניין ירושלים קרי נחמה". — אחד מחלקיה האינטראליים של ברכת, "בונה ירושלים", היא הזכרת מלכות בית דוד (שם. מט ע"א), "שאין נחמה גמורה אלא בחזרת מלכות בית דוד" (רמב"ם הלכות ברכות פ"ב, ה"ד), ולמה תועיל לנו בניית ירושלים בלי זאת? (אבודרהם); משום כך אנו מתפללים בברכת, "בונה ירושלים" במיוחד על מלכות בית-דוד. אך ישנה גם כן סיבה נוספת: כי בימי רחבעם באו יסורים על ישראל, מפני שלא שמרו על שלושת דברים אלה: על מלכות ה', על מלכות בית דוד ועל בית-המקדש; לכן לא יצאלו, עד שיתפללו בכונה יתירה על החזרת שלושת הדברים הללו (עיין רש"י בפירושו על הושע ג, ה). לפי כל זה כוללת תפילתנו כאן בקשה מפורשת על הקמת בית-המקדש ועל החזרת מלכות בית-דוד, ואולם את הבקשה על חזרת מלכות ה' אנו דוחים לברכת, "הטוב והמיטיב" על ידי הביטויים: "מלך העולם", "אבינו מלכנו", "המלך הטוב" (עיין לקמן), כי אין זה נכון להתחנן על חזרת ממלכת השכינה ביחד עם הבקשה על הקמת מלכות בשר ודם. משעם זה משובשת גם הגירסה: "אלהינו, אבינו", "מלכנו", "רענו" וכי', בנוסח ברכתנו, וכן צריכים להשמיט את המלה "מלך" בסוף תפילת, "יעלה ויבוא" בברכת המזון (עיין אר"ח, סי' קפח, סע' ג).

רלב

ברם בכל גלגליה במשך ההיסטוריה, כללה הברכה תמיד בקשה למען עזרה לפרט. לאחר שבעטין של החזרות המפורשות את ההון ואת ההנאה החומרית הפסדנו את עצמאותנו הלאומית, את ארצנו ואת בית המקדש שבתוכנו, הרי אנו משתדלים בלי הרף, במשך אלפים שנה למצוא כפרה על עוון זה על ידי שאין אנו נהנים באופן גשמי גרידא משום הנאה גשמית. ואין אנו מסיימים שום סעודה, מבלי להעלות על לוח לבנו את זכרון נכסי עמנו היקרים ומבלי לבקש את הקמתם מחדש. אם כי בדרך כלל נוטה כל שבע, אחרי שסעד את לבו, לשכוח את צורכי הוולת ומה גם את צורכי האומה, הרי פה מעוררת הספקת צרכינו הגופניים דווקא את הבקשה הנמרצת, שהקב"ה ירחם על כל עמו ישראל, על ירושלים עיר הקודש, על ציון משכן כבודו, על מלכות בית-דוד משיחו ועל בית-המקדש, שעליו נקרא שמו.

הבקשות האישיות הללו הפותחות במלים: "אלהינו אבינו, רענו" וכי', תופשות את הפיסקא האמצעית של הברכה, ומסתיימות בתפילה הלאומית על ירושלים: "ובנה ירושלים עיר הקודש" וגו'. הן כוללות בין השאר גם את המשאלה, שהקב"ה יכבודו ובעצמו יספק צרכנו "בידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה", בניגוד למתנת יד בשר ודם, שהיא לעיתים קרובות בלתי מספקת או שהיא פתוחה רק למקורבים מיוחדים מתי מספר, או שהמתנה קנויה באיזה אופן בלתי מוסרי או שהיא ניתנת בצורת-עין ולא בלב שלם. — ברכת החתימה מוקדשת לבניין ירושלים ומדגישה, שהקב"ה בונה אותה "ברחמינו" (מקביל למלה "רחם" בהתחלת הקטע). כי בניית העיר הקדושה תהיה זקוקה לחסדו ורחמינו היתרים של הטוב והמיטיב (עיין זכריה א, טז): "שבתי לירושלים ברחמים". על פי זה גם אומרים בתפילת "יח"א", "לירושלים עירך, ברחמים" תשוב. וכאן, באופן יוצא מן הכלל, עונה המבורך, "אמן" על ברכה, שהוא עצמו אמר, מפני שכאן מסתיימות הברכות, שהן מדאורייתא, והברכה הנאה שוב איננה יותר מן התורה (עיין אר"ח, סי' קפח, סע' א). במסגרת "ברכת נחמה" זו מוזכרים בשבת את חשיבות היום (עיין ברכות מח ע"ב — מט ע"א) על ידי הוספת הפיסקא "רצה והחליצנו", אולם, לפי הערת אבודרהם, לא מפני שבשבת אנו זקוקים יותר לדברי נחמה, אלא להיפך: מפני שהשבת נקראת, "עונג", ומשום כך כדאי לקשור את הזכרתה בזכרון ירושלים, כמו שהתבטא בתהלים (קל, ו), להעלות את זכר ירושלים, "על ראש שמחתנו". לפי מפרשים אחרים, הרי השבת עצמה שהיא מעין עולם הבא, כבר היא נחמתנו, ולכן כדאי להבליט אותה בברכת הנחמה; ואילו לפי דעה שלישית מרמזת הבלטה זו, שהגשמת נחמת ציון תהרשח דווקא ביום השבת.

אשר לתפילת "רצה", נודעת בה חשיבות מיוחדת לביטוי, "החליצנו". בהסתמך על ישעיה נח, יא: "ועצמותיך יחליץ" מפרש המדרש (ויקרא רבה, לד) שיש ב"שורש", "חלץ" ארבעה מובנים: הוציא, הכין (לקרב), הציל, הניח; והוא מדגיש, שהמשמעות הללו הן היסוד לתפילת, "רצה והחליצנו", כלומר לפי דברי אבודרהם, בזכות שמירת השבת יצאל עם ישראל לעתיד לבוא, ואז הם יגיעו למנוחה ויכנסו לארץ הקדושה מוכנים לקרב וגאורים בגבורה. וכן נאמר במדרש אחר (על תהילים ס, ז): "למען יחלצון ידידך", שהמנוחה ממנה נהנים עינינו אויבי ה', עתידה

רלב